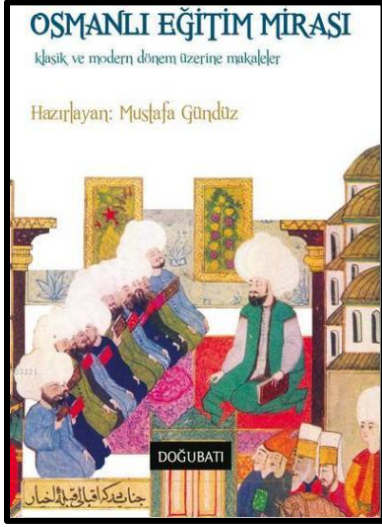

Selim Selimoğlu*

Mustafa Gündüz, *Osmanlı Eğitim Mirası Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2013, 556 s.

Batı ve Doğu dünyası arasındaki farklılık hayatın her alanında kendini gösterir. En başta dünyaya, tabiat, insana, canlılara, dine ve eğitime bakış bu coğrafyalarda farklıdır. Ancak derin bir tarihi, teolojik ve zihni arka planı olan Rönesans, Reform, Aydınlanma ve sanayi devrimi sonrasında Batı dünyasında, klasik geçmişten farklı yeni bir paradigmanın doğduğundan bahsedilebilir. Bu yeni oluşum, hem Batı Hristiyan geçmişine meydan okurken hem de dünyanın diğer bölgelerindeki her türlü yerli, otantik ve ilahî temelli yapılara karşı gelmiştir. 19. Yüzyıla gelindiğinde bu yeni zihin dünyasının, diğer deyişle modern dünyanın bütün rakiplerine üstün gelmeye başladığı görülür. Osmanlı devleti de bu üstün gücün karşısında önce hayret ederken daha sonra geriliğini kabul etmiş ve ona erişmek adına birtakım hamleler geliştirmeye başlamıştır. Bahsi edilen bu karmaşık sürecin farklı bilim alanlarında sürekli tartışıldığı görülmektedir. Ancak söz konusu sürecin anlaşılmasına katkı verecek önemli konulardan biri, dönemin özgün metinleri ile buluşmak ve anlamaya gayret etmektir. Bu çalışmada, son dönem Osmanlı eğitim sisteminin Batı dünyası ile olan ilişkisini, ona karşı verdiği direnci ve dönüşüm paradigmasını, performansını hem özgün kaynaklardan hem de temsil kabiliyeti yüksek orijinal makalelerden derleyen *Osmanlı Eğitim Mirası* başlıklı kitabın eleştirisi yapılacaktır.

Doğu Batı Yayınları arasından 2013'te yayımlanan kitabın müellifi, eğitim tarihi ve toplumsal temelleri alanında başka çalışmalarıyla da bilinen Mustafa Gündüz. Kitabın özgün bir metotla tedvin edildiği görülmektedir. Öncelikle eğitim tarihinin kısa ama özgün bir özetinin verilmesi kitaba bir tür kısa eğitim tarihi olarak da bakabilmeyi sağlamaktadır. İkinci olarak üç farklı türden derleme yapılmıştır. İngilizce makaleler, Osmanlı klasik dönemine ve son dönemine ilişkin makaleler Osmanlıca asıllarından herhangi bir dil tasarrufunda bulunulmadan latinize edilmiştir. Yazarın önsöz de de

* Yıldız Teknik Üniversitesi Doktora Öğrencisi, sselimoglu07@gmail.com

belirttiği gibi, kitap bu haliyle konuya ilgi duyan farklı düzeylerdeki (lisans, yüksek lisans ve doktora) kişilere rahatlıkla hitap edebilecek ve her bir düzeye göre okuma imkanları sunabilecek bir içeriktedir.

Birinci bölümde *Osmanlı Eğitim Mirası*'na batılı yazarların makalelerinden derlemeler yapılmış, beş yazarın altı makalesi tercüme edilmiştir. Bunlardan Shahab Ahmed ve Nenad Filipoviç'in makalesi Osmanlı Klasik Dönem medrese kitapları hakkında bilgiler vermektedir. İkinci makale Osmanlı iktisadi ve sosyal alanlar üzerine önemli çalışmalar yapan Suraiya Faroqhi, *Ataî* tarihinden hareketle on altıncı yüzyılda Osmanlı ulema sınıfı arasındaki mobilizasyonu konu edinmektedir. Bundan sonra Richard L. Chambers tarafından yazılan Ahmet Cevdet Paşa ve doktora yapan Chambers, Cevdet Paşa'nın eğitim serüvenini anlatırken aynı zamanda döneminde eğitim dünyasını bütün derinliğiyle ele almıştır. Çağdaş İngiliz, Türk eğitim tarihçilerinden Benjamin C. Fortna'dan tercüme edilen iki makalede ise, 1870-1918 arası dönemi kapsayan otobiyografilerden hareketle Osmanlı modernleşme süreci okullaşma hareketlilikleri ele alınmıştır. Farklı bir tarzda eğitim tarihine bakan Fortna'nın bu makalesi kitabın en dikkat çeken yazılarından biridir. Fortna, Şair Nigâr Hanım, Halit Ziya Uşaklıgil, İbrahim Temo, Şevket Süreyya Aydemir, Samiha Ayverdi ve Halil Halit gibi son dönem Osmanlı toplumunda temsil kabiliyeti yüksek şahsiyetlerin otobiyografilerinden hareketle Osmanlı aile ve ev ortamı, okul, dil ve kültür hayatındaki hareketlilikleri ortaya koymuştur. Fortna ikinci makalesinde, II. Abdülhamid dönemi modern okullarını, dış saldırılara ve içteki ahlâki çöküşe karşı verilen mücadelede kullanılan ana silah olarak tanımlamaktadır. *Rehber-i Ahlak* ve *İlm-i Ahlâk* adlı iki önemli ders kitabı bu dönemin ahlâk inşasındaki mücadelesini somut olarak göstermektedir. Bu bölümün son makalesini 1953-1966 yılları arasında Tarsus Amerikan Kolejinde öğretmenlik yapan ve misyoner okulları üzerine önemli bir çalışmalarıyla tanınan Frank A. Stone'nin "Çağdaş Türk Eğitim Düşüncesinin Gelişimi" adlı yazısıdır. Burada Cumhuriyet öncesi ve sonrası bazı Türk aydınlarının (Baltacıoğlu, Topçu, Turhan) eğitim düşüncelerine yer verilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde, 10 farklı Osmanlı aydınından 19 metnin çevrim yazısına yer verilmiştir. Bu makalelerden üçü Osmanlı klasik dönem eğitimini ele almaktadır. Diğer 13 makale ise Tanzimat dönemi sonrası eğitim dünyasını "maârif", "terbiye", "medrese", "Enderun", "tekke" ve "sıbyan" temaları çerçevesinde ele almıştır.

Bu bölümün ilk üç makalesinde Ahmed Hikmet Müftüoğlu, Osmanlı'da üç ilim membaı olan medrese, tekke ve Enderun kurumlarının genel bir tanıtımını ve sonra da bu kurumların bozulma durumlarını anlatır. Ahmed Hikmet Enderun, medrese ve tekkelerin süreç içinde kuruluş amaçlarından saptıklarını belirtir. Ona göre, kısa bir süre sonra

“müderislik, kazaskerlik birer pây-e ilmiye değil, birer rütbe-i resmiye (s.344)’ye dönüşmüş, medreseler ise meşrik-ı irfan olmaktan çıkarak, kânun-ı fesata (s.362) tebdil olmuştur. Müftüoğlu, Enderun mektebinin düştüğü durumu řu şekilde açıklar: Onlar için muhit İstanbul ve saray afakından ibaret idi. Onlarca gaye, millete değil, saraya hizmet etmek; onlarca emel tarihte güzel nam bırakmak değil, vali ve vezir olmak, zengin olmak ve tahakküm eylemek idi (s.374).

Tanzimat dönemi Vak’anüvislerinden Lütfi Efendi meşhur kroniğinde, Tanzimat dönemi eğitim tarihini de olay ve olgularıyla özetler. *Osmanlı Eğitim Mirası*’nda bu özete de yer verilmiştir. Burada Tanzimat sonrası Türk Eğitim dünyası ile ilgili maâriften matbaaya, tıp mektebinden orman mektebine kadar birçok kurum ve kuruluşların nizamına dair özgün bilgiler verilmiştir. Bir başka Osmanlı eğitim klasiği ise, Abdülhamid döneminin meşhur Maarif Nazırları’ndan Münif Paşa’ya aittir. Münif Paşa çocuk terbiyesinin ehemmiyetine dair makalesinde, terbiyenin önemine, çocukların eğitiminin nasıl olması/olmaması gerektiği gibi sorulara cevap vermektedir. Münif Paşa, kendi meslekleri için gereken eğitimi almadan iř dünyasına atılan çocukların durumunu bazı mukallid hayvanların durumuna benzetir ve bunlar mesleklerini hikmetini bilmeden sadece ustalarından gördükleri gibi icra ederler (s.396) der. Çocuk terbiye yöntemleri arasında da o dönemde sıradan bir uygulama olan fiziksel cezaya (çocuğu dövme) da karşı çıkar, dayaktan rahatsızlığını dile getirir ve bunun yerine eğitimcilere alternatif imkânlar sunar. Ziya Paşa, *Hürriyet*’in 5. ve 6. sayısındaki “Türkistan’ın Esbâb-Tedennisi” ve Devlet-i Âliye’ye Ba’sü Tenzîl Olan Maarifin Esbâb-ı Tedenisi” makalesinde eğitimin Avrupa’ya nazarla çok geride olduğunu ve bunun sebebini gaflet ve cehalet olarak gösterir. Yazısında sıklıkla eğitim sistemimizdeki/kurumlarımızdaki bozuklukları dile getirir. Bu bozukluklarda yönetici kadrolarının ve en başta da padişahın payının olduğunu Harun-u Reşid’in darb-ı meseliyle okuyuculara anlatır. Ebuzziyâ Tefvik’te Ziyâ Paşa gibi Avrupa eğitim dünyasının bize göre çok ileride olduğuna vurgu yapar. Çocuk eğitimimizdeki yanlışlıklara vurgu yapar ve eğitim dünyasına Hz. Ali’ye atfedilen “*la taksur veledede ilâ ebedeke li ennehû hulika livaktin gayra vaktike*” hikmetini hatırlatır. Tanzimat’ın coşkun, heyecanlı şairi Namık Kemal’in eğitim dünyasına dair görüşleri seleflerinin devamı niteliğindedir. Kitapta Namık Kemal’in üç önemli yazısına yer verilmiştir. Kemal bir yazısında maarif için şöyle der: Avrupa’da maârifin terakki mertebesini, üstümüze giydiğimiz elbiseden kullandığımız saat, yazı yazdığımız kâğıt, denizde gezdiğimiz vapurla karada bindiğimiz tramvaylar demiryolları bi’l-bedâhe gösteriyor (s.421). Aslında N. Kemal bütün yazılarında Avrupa ile bir karşılaştırma yapar

¹ Çocuğu kendi zamanıyla sınırlama, çünkü o senin zamanının gayri bir zaman için yaratılmıştır.

ve Türk eğitim dünyasına nazarla Avrupa'da eğitimin ne anlama geldiğini bir Almanyalı ve Amerikalı vatandaşın savaş anındaki durumuyla izhar eder. Türk maârifinin terakkisini ise Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin kaidelerini yazıdan filiata geçirmekle mümkün olacağına vurgu yapar.

Osmanlı Eğitim Mirası'nın Osmanlıca makaleler kısmının ikinci kesiminde ise II. Meşrutiyet dönemi aydınlarının eğitim üzerine yazılarına yer verilir. Burada en başta Emrullah Efendi ve Satı Bey'in yazıları yer alır. Dönemin maarif nazırı Emrullah Efendi'nin *Sırat-ı Müstakim*'de "Terbiye'ye Dâir" seri halinde yazdığı dört makalede, insanları tabiat kanunlarına karşı üstün kılan ve bu güce karşı hür kılan unsurun ilim olduğuna değinilmektedir. Böylelikle ilmin önemine vurgu yapar. Mustafa Satı Bey makalesinde ise, toplumun içinde bulunduğu durumdan kurtuluşu Tuba Ağacı Nazariyesi (eğitimde ıslahatın yükseköğretimden başlamasını savunmak) ile olacağına inanan eğitimcilere şiddetle karşı çıkar. Sadece Avrupa eğitim sistemine bakarak Tuba Ağacı Nazariyesi'nin kurtarıcılığına inanan eğitimcilere Avrupa eğitim tarihi metoduyla Osmanlı eğitim tarihinin çok farklı temellere bağlı olduğunu söyleyerek cevap vermektedir. Eğitim tarihinin bu ilginç tartışmasına ait bütün metinlerin kitapta yer alması, alana özgün bir katkıdır. Cumhuriyet döneminin önemli politik simalarından biri Şemsettin Günaltay'dır. Kitapta Günaltay'dan da yazıların yer alması, Cumhuriyet dönemi aydınlarının II. Meşrutiyet dönemindeki eğitim düşüncelerine ışık tutması bakımından hayli manidardır. Kitabın son yazısı ise, eğitim tarihinin unutulmuş simalarından Muallim Cevdet'e aittir. Kitapta Muallim Cevdet'in öğretmen okullarının kuruluş serüvenine ilişkin verdiği uzun bir konferansın metnine yer verilmiştir. Cevdet burada Osman Gazi'den Cumhuriyet eğitime kadar uzanan süreçte öncü eğitim şahsiyetleri tanıtmıştır. Bu şahsiyetlerin çalışma alanları hakkında bilgiler verilmiştir. Ama Cevdet Bey'in üzerinde durduğu esas konular; çocuk terbiyesi, kız çocuklarının eğitimi ve eğitim metodundaki yanlış uygulamalardır.

Eğitim dünyamız çok pencereleli bir ev mesabesinde. Bu pencerelerin her biri bizlere farklı yönlerimizi göstermektedir. *Osmanlı Eğitim Mirası* kitabı, eğitim tarihine ilgi duyan her kademededen meraklıya, eğitim dünyasının tarihsel, toplumsal ve felsefi meselelerini özgün metinlerden bir demet sunarak anlama imkânı sunmaktadır. Kitabın sonunda ya da eğitim tarihinin özetlendiği giriş kısmının bitiminde, nihaî bir değerlendirmenin yapılması katkı verici olabilirdi. Bunun yanında girişteki tanım ifadelerinden başka yazarın tercümesi verilen makale ve çevrim yazılarına ilişkin değerlendirmeleri de ayrı bir merak konusu olarak durmaktadır.